

POTRAVINOVÁ BEZPEČNOST A PRODUKCE POTRAVIN V ČESKÉ REPUBLICE 2016

FOOD SAFETY AND FOOD PRODUCTION IN THE CZECH REPUBLIC

Vladimír DYMÁK
vladimir.dymak@ioolb.izscr.cz

Abstract

Food security means the provision of an adequate quantity of quality food for the inhabitants of the normal state and in crisis situations.

Essential to achieve long-term food security, the ability to maintain domestic production, foreign trade and optimizing long-term maintenance of relevant elements of critical infrastructure.

Key words

Food security, food self-sufficiency, food safety, safe society, food production.

1 ÚVOD

Dosažení potravinové bezpečnosti je zájmem každého odpovědného státu. Jedná se o rozsáhlou problematiku zasazenou do kontextu klimatických podmínek, dynamiky mezinárodních vztahů, vývoje technologií a závislosti na nich a procesu globalizace.

V problematice zabezpečení obyvatelstva potravinami a pitnou vodou je vedle „potravinové bezpečnosti“ (*food security*) rozlišován také pojem „bezpečnost potravin“ (*food safety*), jako její subsystém zahrnující zejména otázky monitoringu jakosti potravin a jejich nutričních parametrů, a pojem potravinová soběstačnost (*food self-sufficiency*). Významnou navazující problematikou je také zabezpečení obyvatelstva pitnou vodou.

Zemědělství je strategickým odvětvím národního hospodářství, které zajišťuje produkci potravin pro potřeby obyvatel ČR. Působí i jako významný prvek při utváření krajiny, který zásadně ovlivňuje její funkčnost a estetickou hodnotu. Jeho ekonomický význam se však neustále snižuje. Klesá jeho podíl na hrubé přidané hodnotě i na zaměstnanosti obyvatelstva. Počet pracujících v zemědělství neustále klesá, zatímco v roce 1930 pracovalo v zemědělství cca 2 317 000 lidí, v roce 2004 to bylo 141 000, v roce 2010 cca 133 000 a v roce 2016 pouhých 105 900 lidí (zdroj: ČSÚ).

Snižuje se také výměra zemědělské půdy. Zatímco v r. 1966 byla výměra cca 4 500 tisíc ha, v r. 2000 to bylo 4 270 tisíc ha a současnosti to je cca 4 220 tisíc ha (viz tabulka).

Tabulka
Vývoj plochy zemědělské a orné půdy a lesních pozemků [mil. ha]

Rok	Zemědělská půda	Orná půda	Lesní pozemky
1966	4,51	3,35	2,59
1971	4,47	3,32	2,60
1976	4,44	3,31	2,61
1981	4,37	3,29	2,62
1986	4,32	3,26	2,62
1991	4,28	3,21	2,62
1996	4,27	3,14	2,63
2000	4,27	3,08	2,63
2005	4,25	3,04	2,64
2010	4,23	3,01	2,65
2011	4,22	3,00	2,66
2012	4,22	2,99	2,66
2013	4,22	2,99	2,66

Zdroj: ČÚZK

2 POTRAVINOVÁ BEZPEČNOST

je pojem, který zavedlo mezinárodní společenství pro určování míry hladu ve světě a vyjadřuje ideální stav, kterého by se mělo snažit u všech lidí dosáhnout. Počátky vývoje konceptu potravinové bezpečnosti je možné sledovat od roku 1974, kdy se poprvé sešla světová konference zaměřená na řešení této problematiky. Významný posun přinesl světový summit z roku 1996, který vymezil potravinovou bezpečnost následujícím způsobem:

„Potravinová bezpečnost je zaručena tehdy, pokud za všech okolností mají všichni lidé ekonomický, sociální a fyzický přístup k dostatečnému množství bezpečných a výživných potravin postačujících k pokrytí potřeb jejich výživy a stravovacích preferencí tak, aby mohli vést aktivní a zdravý život.“ [1]

Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2013 s výhledem do roku 2020, ze dne 25. února 2008, charakterizuje **bezpečnou společnost** jako „společnost, která ve vztahu k mimořádným a krizovým situacím má přijatý soubor právních, technických, organizačních, finančních, vzdělávacích a dalších ochranných opatření k minimalizaci, resp. k překonání následků mimořádných událostí a krizových situací a v praxi ho úspěšně realizuje.“ [2]

V mezinárodním měřítku je garantem bezpečné společnosti zejména Organizace spojených národů a její orgány [3] a četné další mezinárodní organizace, jejichž cílem je vytvořit, navrhnout a uvést v praxi a život opatření, která povedou k bezpečné společnosti.

Na Evropském kontinentu se bezpečná společnost, a to jak v měřítku evropském, tak v měřítku globálním, stala jedním z témat institucí Evropského společenství a Evropské unie, které zejména formou sdělení, stanovisek, doporučení a paktů vytváří rámec k jednání evropských států v krizových situacích. Pozornost evropských institucí je namířena na bezpečnost Evropy i zemí třetího světa [4].

Na území ČR vytváří bezpečnou společnost vykonavatelé veřejné správy (jako orgány krizového řízení vláda, ministerstva, jiné ústřední správní úřady, orgány kraje, další orgány s působností na území kraje, orgány obce s rozšířenou působností, orgány obce, bezpečnostní rady a krizové štáby a Česká národní banka). Významně pak k tomu přispívají i nevládní organizace, jejichž náplní jsou činnosti spjaté s mimořádnými událostmi a krizovými situacemi.

Potravinová bezpečnost je integrální součástí bezpečnosti České republiky. O jejím významu svědčí skutečnost, že v aktualizovaném znění Bezpečnostní strategie České republiky z roku 2011 je zajištění potravinové bezpečnosti vnímáno jako strategický bezpečnostní zájem.

V tomto kontextu se jedná o zabezpečení dostatečného množství kvalitních potravin pro obyvatele České republiky za běžného stavu i za krizových situací; základními předpoklady jsou dlouhodobé zachování schopností tuzemské produkce; optimalizace zahraničního obchodu České republiky s agrokomoditami; funkčnost relevantních prvků kritické infrastruktury.

Na resortní úrovni plní v podmínkách České republiky dominantní úlohu Ministerstvo zemědělství ČR, které je hlavním koordinátorem zemědělské politiky a relevantním odborným orgánem pro otázku zajištění potravinové bezpečnosti.

Řešení této problematiky je dlouhodobě významně ovlivňováno Evropskou unií a to zejména prostřednictvím Společné zemědělské politiky. Jedná se o nástroj řízení národních dotačních politik s následnými dopady na konkurenceschopnost tuzemské produkce.

Důležitou součástí řešení problematiky potravinové bezpečnosti (potravinové samostatnosti) je výzkum, vývoj a inovace (VaVaI).

Národní priority orientovaného výzkumu, experimentálního vývoje a inovací (obsažené v části III. materiálu č. j. 731/12) svým usnesením schválila vláda dne 19. července 2012 č. 552. Priority VaVaI jsou platné na období do roku 2030 s postupným plněním. V rámci definovaných 6 prioritních oblastí je 24 podoblastí s celkovým počtem 170 konkrétních cílů. Prioritní oblastí jsou:

- konkurenceschopná ekonomika založená na znalostech,
- udržitelnost energetiky a materiálových zdrojů,
- prostředí pro kvalitní život,
- sociální a kulturní výzvy,
- zdravá populace a
- bezpečná společnost.

Usnesením vlády ze dne 31. července 2013 č. 569 byl schválen Implementační dokument k Národním prioritám v kontextu již schválených strategických dokumentů z oblasti výzkumu, experimentálního vývoje a inovací včetně způsobu kontroly a vyhodnocování její realizace. Základním cílem tohoto dokumentu bylo posílení konkurenceschopnosti České republiky a ekonomický rozvoj sektorů, které vytvářejí produkty uplatnitelné na trhu, formují zaměstnanost a výrazným způsobem se podílejí na tvorbě HDP. Smyslem dokumentu bylo vytvořit tematický a časový plán pro vyhlašování programů výzkumu, vývoje a inovací do roku 2030 v rámci účelové podpory a optimalizovat institucionální podporu ve vazbě na Aktualizovanou národní politiku výzkumu, vývoje a inovací České republiky na léta 2009 až 2015 s výhledem do roku 2020. V roce 2015 schválila vláda Národní politiku výzkumu, vývoje a inovací na léta 2016–2020 (NP). Tento dokument určuje klíčové obory a výzkumná témata, na něž by se měl aplikovaný výzkum zaměřit. Národní politika také navrhuje změny v řízení a financování vědy tak, aby vznikalo víc špičkových vědeckých výsledků a do výzkumu a vývoje se víc zapojovaly soukromé firmy. Jako klíčové obory byly vytipovány biotechnologie a nanotechnologie, digitální ekonomika, automobilový a letecký průmysl a železniční doprava, ale také tradiční odvětví jako strojírenství, elektrotechnika, ocelářství, slévárnictví a energetika.

Národní politika dále určuje pět oblastí, v nichž česká věda zaostává, a navrhuje řešení:

2.1 Systém řízení vědy a výzkumu

Řízení vědní politiky se má sjednotit pod jeden úřad, plánované Ministerstvo pro vědu. Pod něj by spadalo financování výzkumných institucí včetně nově vzniklých výzkumných center, na centrální úrovni by se zde řešila také mezinárodní vědecká spolupráce a vědecká diplomacie.

2.2 Veřejný sektor

Nový systém hodnocení výzkumných organizací by měl podpořit špičkové vědecké výsledky a nastartovat aplikovaný výzkum a zapojení výzkumníků do mezinárodní spolupráce. Vznikne také přehledný systém financování nových výzkumných center a velkých infrastruktur.

2.3 Spolupráce soukromého a veřejného sektoru

Hodnocení a financování výzkumu bude upraveno tak, aby motivovalo výzkumníky a podniky ke spolupráci. Část stávajících pracovišť by se mohla transformovat v centra aplikovaného výzkumu. Vznikne databáze přístrojů, které mají výzkumné organizace a které by mohly být využity také pro podnikový výzkum.

2.4 Inovace v podnicích

Do výzkumu a vývoje zatím investují zejména velké nadnárodní firmy. Nové služby a finanční nástroje (například Národní inovační fond) mají pomoci malým a středním podnikům zapojit se do výzkumu.

2.5 Strategické zacílení podpory

Výsledky aplikovaného výzkumu se dosud jen v malé míře uplatňují v praxi, programy na podporu výzkumu jsou příliš obecně zaměřené. Nově se proto stanoví prioritní oblasti aplikovaného výzkumu, které se budou podporovat. Programy budou zaměřeny na konkrétní témata podle aktuálních potřeb podniků a také s ohledem na potenciální výzvy nebo hrozby, kterým bude společnost čelit (například migrace, sucho) [5].

3 POTRAVINOVÁ SOBĚSTAČNOST

znamená, že objem potravinové produkce odpovídá spotřebě potravin. Dle názoru Agrární komory „potravinová soběstačnost“ České republiky neustále klesá a ČR dospěla (v potravinové soběstačnosti) do situace, která potenciálně ohrožuje stabilitu a bezpečnost země. Dlouhodobý pokles soběstačnosti započal po roce 1989. Jeho zrychlení nastalo po vstupu ČR do EU v roce 2004. Především jde o odvětví živočišné výroby (vepřové, drůbež, vejce...), ale zároveň také o ovoce a zeleninu mírného pásma a brambory – bohužel tedy o komodity, pro které historicky máme výrobní podmínky a kapacity.

V minulých letech velmi výrazně rostly dovozy masa a to jednak jako důsledek absence domácí produkce (stavy prasat byly na nejnižší úrovni za dobu statistického sledování, dováželi jsme cca polovinu tuzemské spotřeby), tak i jako zcela otevřená a neřízená politika obchodních řetězců (dovoz výrobků z méně hodnotných partií...).

Dovozy živočišných komodit – porovnání let 2003 a 2014 (v kg) [6]

Položka	2003	2014	Rozdíl (+/-)	Nárůst o %
Maso vepřové	28 457 307	243 146 283	+ 214 688 976	754,42
Maso drůbeží	32 609 174	99 385 012	+ 66 775 838	204,77
Mléko a smetana	51 330 627	76 758 662	+ 25 428 035	49,54
Máslo	5 008 327	20 303 422	+ 15 295 095	305,39
Sýry a tvaroh	23 333 254	88 606 092	+ 65 272 838	279,74
Vejce (tis. Ks)	56 828	391 636	+ 334 808	589,16

3.1 Vývoj agrárního zahraničního obchodu [7]

Od vzniku České republiky byl nejhorší výsledek záporného agrárního salda v roce 2011 (viz tabulka), od té doby dochází k jeho snižování. K největšímu snížení rozdílu mezi hodnotou dovozu a vývozu došlo v mezi léty 2011 a 2014.

Období	Výsledek
r. 1994 až 1996	mínus 15,1 mld. Kč.
r. 1997 až 1999	mínus 20,5 mld. Kč
r. 2007 až 2009	mínus 29,5 mld. Kč
r. 2010	mínus 34,6 mld. Kč
r. 2011	historicky nejhorší, mínus 36,3 mld. Kč
r. 2012	mínus 24,7 mld. Kč
r. 2013	mínus 24,1 mld. Kč
r. 2014	mínus 19,7 mld. Kč
r. 2015	mínus 18,4 mld. Kč
r. 2016	mínus 16,4 mld. Kč

Agrární dovozy se meziročně zvyšují cca o 12 mld. Kč, zároveň však roste i agrární vývoz (cca o 18 mld. Kč), což je pozitivní trend. Nedaří se však zlepšovat strukturu agrárního zahraničního obchodu, vyvážíme hlavně relativně laciné suroviny, přičemž dovážíme výrobky s vyšší přidanou hodnotou. Velmi dobře je to vidět např. u mléka a mléčných výrobků: neustále roste vývoz mléka jako suroviny ale zároveň roste i dovoz samostatných mléčných výrobků (ne však mléka).

3.2 Současnost zemědělské produkce v ČR

V loňském roce (2016) se produkce masa na jatkách v Česku vrátila k růstu, meziročně stoupla o 0,3 procenta na 448 967 tun. Zvýšila se u hovězího a telecího o 5,3 procenta na 71 932 tun, u drůbežího vzrostla o 3,4 procenta na 156 492 tun a vzrostla také u kozího masa. Produkce vepřového, která obnáší téměř polovinu celkové výroby masa v Česku, v roce 2016 meziročně klesla o 3,3 procenta na 220 334 tun, v případě skopového produkce klesla o 0,8 procenta na 178 tun.

U drůbežího i hovězího stejně jako u vepřového masa převažoval dovoz nad vývozem [9].

Soběstační jsme v produkci obilí, řepky a mléka, kterého bylo v loňském roce vykoupeno od českých zemědělců téměř 2,46 miliardy litrů. V zahraničním obchodě s mlékem a mléčnými výrobky výrazně převyšoval vývoz nad dovozem. Dovoz se ale meziročně zvýšil o téměř 6 procent, zatímco vývoz mírně klesl. Vepřové maso pocházelo loni hlavně z Německa, Španělska a Polska, drůbeží z Polska a Maďarska a hovězí maso se nejčastěji dováželo z Polska, Nizozemska a Německa [10]. U vývozu masných komodit nejsou ekonomické a výrobní faktory v pořádku. Vyvážíme prostou surovinu, která sice díky objemům a cenám znamená značné příjmy a kompenzaci schodku agrárního zahraničního obchodu, ale zároveň znamená, že přicházíme o příjmy za zhodnocení suroviny na potravinu, o přidanou hodnotu, o pracovní místa a o objemy pro zpracovatelský průmysl.

U obilí přetrvávají problémy ve formě neustále se snižujících výměr pro jejich pěstování. V roce 2016 se meziročně snížila o 30,8 tis. ha (o 2,2 %) na 1 359,0 tis. ha. Celková sklizeň obilovin se proti roku 2015 zvýšila o 5,0 %, (412,9 tis. tun), na 8 596,4 tis. tun. Bylo sklizeno více pšenice a kukuřice, méně ječmene. Méně bylo sklizeno i luskovin. Celkem bylo sklizeno 84,6 tis. tun luskovin. Z toho hrachu setého 68,7 tis. tun, což je o 9,5 tis. t (o 12,1 %) méně.

Brambor bylo celkově sklizeno 831,1 tis. tun, což je proti roku 2015 zvýšení o 37,5 %.

Cukrové řepy bylo sklizeno 4 118,4 tis. tun, což znamená nárůst proti roku 2015 o 3 421,0 tis. tun, tzn. o 20,4 %.

Řepky olejné bylo sklizeno 1 359,1 tis. tun, což představuje nárůst produkce proti r. 2015 o 102,9 tis. tun. Vyšší byla i produkce máku (28,6 tis. tun proti 26,7 tis. tun v roce 2015).

Jednoletých píceň na orné půdě bylo sklizeno 10 863,6 tis. o 2 787,1 tis. tun více než v roce 2015.

Produkce zeleniny byla proti předchozímu roku vyšší. Bylo sklizeno 298,6 tis. tun zeleniny (247,2 tis. tun v roce 2015). Produkce ovoce byla proti roku 2015 nižší – 309,7 tis. tun 2016, 391,4 tis. tun v roce 2015.

Hroznů bylo sklizeno 75,9 tis. tun, tj. o 14,7 tis. tun méně než v roce 2015. Produkce chmele ve výši 7 712 tun se proti roku 2015 zvýšila o 2 869 tun (tj. o 59,2 %) [11].

4 ZÁVĚR

Potravinová soběstačnost a bezpečnost ČR (celé EU) bude ovlivněna v blízké i vzdálené budoucnosti mnoha faktory.

Spolu s růstem počtu obyvatel Země bude růst spotřeba potravin a vody, za současného úbytku zemědělské půdy. Do roku 2050 se zvýší počet obyvatel na světě ze 7 na více než 9 miliard, což si vyžádá 70% nárůst celosvětové zemědělské produkce [12]. Poroste počet obyvatel v Číně a zároveň se bude zvyšovat jejich životní úroveň, což bude vyvolávat a zvětšovat tlak na spotřebu potravin, vody i těžbu nerostných surovin. Již v dnešní době je zvyšování cen některých komodit (např. mléko a mléčné výrobky) zdůvodňováno mimo jiné i růstem jejich spotřeby právě v Číně.

Projeví se působení klimatických změn, které budou mít za následek nepoužitelnost rozsáhlých pozemků k zemědělské výrobě, to bude mít za následek velké stěhování lidí z takto postiženého území do prostoru, ve kterém se bude nacházet voda a úrodná půda. Na menší ploše bude muset zemědělství vyprodukovat mnohem větší množství potravin. To vše s sebou může přinést boj o životní prostor, potravu, vodu a nerostné bohatství, tedy zhoršení bezpečnosti v tomto prostoru. Lidé budou muset mnohem lépe než dnes chránit a řídit přírodní zdroje a také je mnohem lépe (efektivněji) využívat.

Příspěvek vznikl v rámci projektu VI20152020009.

Literatura

- [1] World Health Organization [online]. [cit. 2012-7-9].
- [2] Usnesení vlády České republiky ze dne 25. února 2008 č. 165.
- [3] Světový potravinový program (WFP) – orgán OSN.
- [4] Smlouva o založení Evropského společenství.
- [5] Úřad vlády [online]. Dostupné na: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=684770>
- [6] Informační noviny Agrární komory ČR. 1. duben 2016.
- [7] Zemědělská zpráva ČR: Tisková zpráva, Praha, 9. 2. 2015.
- [8] DYMÁK, Vladimír a Zdeněk DYMÁK. Potravinová bezpečnost a potravinová soběstačnost České republiky. In: *Ochrana obyvatelstva – Dekontam 2013: sborník přednášek XII. ročníku mezinárodní konference* [online]. Ostrava: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství, 2013, s. 34-35. ISBN 978-80-7385-122-4. ISSN 1803-7372. Dostupné na: https://www.google.cz/?gws_rd=ssl#q=DEKONTAM+2013+Sborn%C3%ADk+p%C5%99edn%C3%A1%C5%A1ek+XII.+ro%C4%8Dn%C3%ADku+mezin%C3%A1rodn%C3%AD+%09%09%09konference
- [9] ČTK [online]. Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/vyroba-masa-se-v-cesku-loni-vratila-k-rustu/r~ac8fb4b2e6c911e6b3e6002590604f2e/>
- [10] Český statistický úřad. Definitivní údaje o sklizni zemědělských plodin – 2016.
- [11] Agrární komora ČR 2016 [online]. Dostupné na: <http://www.apic-ak.cz/definitivni-udaje-o-sklizni-zemedelskych-plodin-2016.php>
- [12] Usnesení Evropského parlamentu 2011 [online]. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0202+0+DOC+XML+V0//CS>